

جایگاه آرشیو ملی جمهوری اسلامی ایران در نقشه‌راه خدمات دولت الکترونیک

آریتا مال میر

چکیده:

مبهم‌بودن جایگاه و نقش سازمان اسناد ملی ایران در دولت الکترونیک منجر شد تا در این پژوهش جایگاه این سازمان در نقشه‌راه خدمات دولت الکترونیک به‌عنوان مهم‌ترین اسناد بالادستی، بررسی و تعریف شود. همچنین با استفاده از اسناد بالادستی در دولت الکترونیک به یافتن جایگاه سازمان اسناد ملی به‌عنوان سازمان مادر در امور اسنادی پرداخته و در این خصوص بازتعریفی از نقش سازمان و طرح پیشنهادها دارد. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای متون و منابع موجود را گردآوری، استخراج، تحلیل و تطبیق اطلاعات می‌کند. یکی از بخش‌های مهم تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد و نگهداری و گردش مکاتبات اداری از شیوه سنتی به شکل الکترونیکی است. بنابراین کلیه دستگاه‌ها برای صیانت از اسناد ملی، باید بنا به ماده اول قانون سازمان اسناد ملی کشور و تصویب‌نامه هیئت وزیران -در خصوص اقدامات دستگاه‌های اجرایی برای تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد، نگهداری و گردش مکاتبات اداری از سنتی به الکترونیک (۸۹/۱۱/۲۴)- با هماهنگی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به تولید و حفظ و نگهداری اسناد الکترونیکی اقدام کنند. همچنین این سازمان می‌تواند هماهنگ‌کننده بین دستگاه‌های مختلف برای تولید محتوا و ثبت و نگهداری تبادلات الکترونیکی و جلوگیری از موازی‌کاری بین آن‌ها باشد و با تولید نرم‌افزار ملی اسناد و ایجاد سامانه الکترونیکی، مدیریت یکپارچه اسناد الکترونیکی را که در دستگاه‌های دولتی تولید شده، در یک انبار ساماندهی و نگهداری کند و در پیوستن به دولت الکترونیک کمک‌کننده باشد.

کلیدواژه‌ها

دولت الکترونیک، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، نقشه‌راه خدمات دولت الکترونیک.

آرشیو ملی، سال چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۷، شماره پیاپی ۱۴؛ صص: ۵۰-۶۵

جایگاه آرشیو ملی جمهوری اسلامی ایران در نقشه راه خدمات دولت الکترونیک

آزیتا مالمیر^۱

مقدمه:

تحولات سریع در فناوری اطلاعات و ارتباطات، کشورها را به سوی جهانی شدن و اقتصاد مبتنی بر اطلاعات و در نتیجه استفاده از این فناوری ها هدایت می کند. کشورهایی که از این فناوری ها برای توسعه و تقویت ساختار اقتصادی و اجتماعی استفاده می کنند، همیشه یک گام به جلو در حرکت هستند. پیشرفت بسیار سریع و مؤثر اطلاعات که از پایه های توسعه ساختار اقتصادی است، باعث شده بخش های تجاری، آموزشی، مدیریتی و ... سازمان های دولتی مجدداً تعریف شوند و تغییر در ساختار این سازمان ها به مهم ترین مسئله روز تبدیل شده و در دستور کار سازمان ها قرار گیرد و این خود به ظهور مفهومی جدید به نام دولت الکترونیک منجر شده است.

واژگان مختلفی در راستای کاربری کردن فناوری ارتباطات و اطلاعات در دولت مطرح است که از جمله دولت برخط^۲، دولت رقمی^۳ و دولت شبکه ای^۴ ابداع شده اند که در حال حاضر، واژه دولت الکترونیک مورد پذیرش عموم قرار گرفته است (Chan, Lau, & Pan, 2008, p.240).

الگوی جدید به کار رفته با عنوان دولت الکترونیک جایگزین الگوی بروکراتیک سنتی شد که اساس آن بر پایه ارائه خدمات به صورت الکترونیکی است. این الگو با بهره گیری از فناوری ارتباطات و اطلاعات درصدد است به اهداف مورد نظر خود نائل آید. دولت الکترونیک

۱. کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی، کارشناس برنامه ریزی و بررسی اسناد و مدارک کشور، اداره کل ارزشیابی اسناد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

az.malmir@gmail.com

2. Online Government

3. Digital Government

4. Net State

در سال‌های اخیر، برای تغییر و تحول حکمرانی عمومی^۱ در جهت ارتقا و بهبود بهره‌وری دولت و کیفیت خدمات ارائه‌شده تعبیر (Sharma, 2007, p.203) و به‌عنوان ابزاری برای درک و شناسایی بهتر اثربخشی مدیریت به کار گرفته می‌شود. این الگو همچنین باعث بهبود و ارتقای پیشرفت‌ها و اجرای خط‌مشی‌های عمومی می‌شود (CEC, 2003, p.10).

دولت الکترونیک به‌عنوان حلقه مرکزی محسوب می‌شود که رابط بین راهبردها، فرایندها، سازمان و فناوری است تا به‌نحوی مؤثر خدمات را به مشتریان و گروه‌های ذی‌نفع ارائه دهد (Sharifi & zarei, 2004, P.602) و بخش دولتی را در حفظ و نگهداری و تقویت حکمرانی خوب در جامعه دانشی یاری رساند (CEC, 2003, p.10). بنابراین فعالیت و اقدامات دولت الکترونیک بایستی از طریق نائل‌آمدن به اهداف حکمرانی خوب سنجیده شود (Ciborra & Navarra, 2005, p.145). دولت الکترونیک ابزار قدرتمندی است که به ارائه بهتر خدمات عمومی «کاهش زمان انتظار و بهبود اثربخشی هزینه، افزایش بهره‌وری و بهبود شفافیت و پاسخ‌گویی» منجر می‌شود (CEC, 2003, p.4). از سویی دیگر، فناوری برای دولت‌ها دستیابی به بعضی اهداف مهم از طریق وبگاه‌هایی را فراهم می‌کند که اطلاعات موردنیاز و خدمات الکترونیک را برای سهولت و رفاه حال مردم ارائه می‌دهند. به عبارت دیگر، فناوری باعث تمرکززدایی اداره امور دولتی و ارتقا توانایی دولت در انجام فعالیت‌های کلیدی می‌شود (Prybutok, Zhang, & Ryan, 2008, p.143). اگرچه تعریف کاملی از دولت الکترونیک وجود ندارد، اما بعضی از ویژگی‌های آن به این موضوع اشاره می‌کنند که دولت الکترونیک به‌طور بالقوه سعی در قطع مرزهای جغرافیایی، سازمانی و رشته‌ای دارد (Holden, Norris, & Fletcher, 2003, p.5). دولت الکترونیک در واقع فقط به‌معنای استفاده و کاربرد از فناوری ارتباطات و اطلاعات نیست، بلکه روشی برای مهندسی مجدد فرایندها و بهبود ارائه خدمات در سطوح مختلف است.

(Gunter, 2006, p.362; Andersen & Henriken, 2006, p.238)

به نظر می‌رسد که واژه دولت الکترونیک برای اولین بار در ایالات متحده و در سال ۱۹۹۵ به کار گرفته شد (Heeks & Bailur, 2007, p.243). با ظهور شبکه ارتباطاتی جهانی و همچنین نقش فناوری اطلاعات در تحول دولت در دهه‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰، طبق گزارش مجله عملکرد ملی^۲ در سال ۱۹۹۶، حرکتی به‌سوی دولت بازآفرین^۳ صورت پذیرفت. تصویب برخی قوانین بسیار مهم در طول این دهه از تحول و کاربری فناوری اطلاعات در دولت حمایت و پشتیبانی کرد. در سال ۱۹۹۵، اصلاح قانون کاهش تشریفات اداری (کاغذبازی)^۴ و در سال ۱۹۸۰، رهنمودی برای سرمایه‌گذاری فناوری اطلاعات در دولت به تشویق و ترغیب تسهیم اطلاعات در بین دستگاه‌ها انجامید. قانون آزادی الکترونیکی اطلاعات^۵ در سال ۱۹۹۶، قوانین را برای صدور و دسترسی عموم به آرشیوهای الکترونیکی دولتی هموار کرد. در سال ۱۹۹۶،

1. Popular Government
2. Nation Performance Review
3. Reinventing Government
4. Paperwork Reduction Act
5. Electronic Freedom of Information

«قانون اصلاح فرصت کاری و مسئولیت فردی»^۱ دستگاه‌های خدمات اجتماعی را به آزمون و اجرای تعهدات اجرایی دولت الکترونیک در سطوح بین دولتی ملزم کرد. در سال ۱۹۹۶، قانون تحول مدیریت فناوری اطلاعات^۲ به‌عنوان سرآغازی در جهت ایجاد شرایطی برای مدیران فناوری اطلاعات در سازمان محسوب شد تا در مورد سرمایه‌گذاری فناوری در دولت و یکپارچگی فناوری اطلاعات در فرایندهای برنامه‌ریزی راهبردی اقداماتی صورت گیرد (Yildiz, 2007, p.649).

تمام این اقدامات قانونی برای تصویب قانون دولت الکترونیک در سال ۲۰۰۱، به اوج خود رسید. قانونی که زیرساخت‌های مالی و سازمانی را برای اجرایی کردن دولت الکترونیک فراهم کرد.

دولت الکترونیک با اقشار گوناگون جامعه سروکار دارد و از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به ارائه اطلاعات و خدمات به شهروندان، شرکت‌ها و سازمان‌های بخش خصوصی، کارکنان دولت، سازمان‌های دولتی و در نهایت کسانی می‌پردازد که قصد مهاجرت از سایر کشورها را دارند (Layne & Lee, 2001, p.235).

لام (۲۰۰۵) مؤلفه‌های دولت الکترونیک را به تفکیک کلی زیر تقسیم‌بندی می‌کند:

1. Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act
2. IT Management Reform Act

– GA 2 GA^۳: ارتباط بین دستگاه‌های دولتی با یکدیگر؛

– CG 2 GA^۴: ارتباط بین دولت مرکزی با دستگاه‌های دولتی؛

– GA 2 GU^۵: ارتباط بین دستگاه‌های دولتی با کاربران.

3. Government Agency to Government Agency
4. Central Government to Government Agency
5. Government Agency to Government Users
6. E-Government Readiness Index
7. E-Government Website Assessment Index

خدمات و ذی‌نفعان شامل بخش تجاری، شهروندان، کارکنان، مهاجرین و حتی نهادها و سازمان‌های غیردولتی می‌شود (Lam, 2005, p.522).

8. Telecommunication Infrastructure Index
9. Human Capital Index
10. Emerging
11. Enhanced
12. Interactive
13. Transaction
14. Network
15. Education Index

موفقیت دولت الکترونیک بسته به دو بُعد کلان شاخص آمادگی دولت و شاخص مردم‌سالاری است. شاخص دولت الکترونیک^۶ نیز شامل شاخص‌هایی چون شاخص ارزیابی وبگاه‌های دولت الکترونیک^۷ شاخص زیرساخت ارتباطات از راه دور^۸ و شاخص سرمایه انسانی^۹ می‌شود (Nour et al., 2008, p.7).

زیرشاخص ارزیابی وبگاه، بر پایه سطوح مهارت و آمادگی دولت برای ارائه خدمات برخط به مردم، طی پنج مرحله تکامل می‌یابد: ظهور^{۱۰}، ارتقا^{۱۱}، تعامل^{۱۲}، تراکنش^{۱۳} و شبکه^{۱۴}. زیرشاخص زیرساخت ارتباطات از راه دور در واقع شاخصی از ظرفیت زیرساختی فناوری ارتباطات و اطلاعات هر کشوری است که خود از طریق زیرشاخص‌های تعداد رایانه‌ها و کاربران اینترنت هر یک به‌ازای هر هزار نفر سنجیده می‌شود. زیرشاخص سرمایه انسانی نیز وابسته و مرتبط به شاخص آموزش^{۱۵} است که هر ساله از سوی سازمان ملل منتشر می‌شود.

این شاخص نیز مرتبط با نرخ باسوادی و میزان ثبت‌نام افراد در سطوح آموزشی است. قابل‌تأمل است که شاخص آمادگی دولت الکترونیک ارتباط بسیار نزدیک با شرایط اقتصادی یک کشور دارد؛ زیرا تأمین این زیرساخت‌ها نیاز به سرمایه‌گذاری اقتصادی دارد (مقیمی و اعلائی اردکانی، ۱۳۸۸، ص ۳۷).

شاخص مردم‌سالاری نیز با میزان توسعه سیاسی ارتباط دارد و شامل پنج معیار است: فرایند سیاسی، جامعه مدنی، رسانه‌های مستقل، حکمرانی و مدیریت دولتی. از این طریق، کشورها به دو طیف کشورهای دموکراتیک و استبدادی تقسیم‌بندی می‌شوند. استفاده از این دو بُعد کلان این است که به راحتی می‌توان دید کلی از وضعیت دولت الکترونیک در یک کشور را به دست آورد و همچنین پیچیدگی بررسی ابعاد را نیز کاهش داد (Nour et al., 2008, p.5). طی آخرین گزارش منتشرشده از سوی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۸، رتبه ایران به لحاظ شاخص آمادگی دولت الکترونیک، ۱۰۸ بوده است. بیشتر خدمات دولت الکترونیک در ایران، مربوط به شهروندان و توجه کمتر به روابط الکترونیک بین سازمانی است. طبق گزارش سازمان ملل، پایین‌ترین امتیاز دولت الکترونیک، مربوط به حوزه زیرساخت‌هاست. در واقع، بخش زیرساخت با توجه به محروم‌بودن بخش عمده‌ای از جمعیت ایران از کالاهای خدمات ICT و ضریب نفوذ پایین آن‌ها، مهم‌ترین نقطه ضعف دولت الکترونیک در ایران است (پورعزت و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۲۹۹).

شایدین شفیعی^۱ (۲۰۱۶) در مقاله خود با عنوان «دولت الکترونیکی در مالزی و نقش آرشیو ملی مالزی در مدیریت اسناد الکترونیکی» بیان می‌کند که آرشیو ملی مالزی در دولت الکترونیکی سه گام اساسی برمی‌دارد که عبارتند از: ایجاد مدیریت فناوری اطلاعات و اسناد الکترونیکی، اصلاح قانون آرشیو ملی ۱۹۶۶، و پروژه اسپارک^۲ (استراتژی برای حفظ سوابق و بایگانی دولت).

در سال ۲۰۰۳ پروژه اسپارک با هدف برقراری نظام آرشیوی اسناد الکترونیکی برای دولت مالزی آغاز شد. اسپارک (در زبان مالایو، زبان مردم مالزی - اندونزی و برونئی و دارالسلام) مخفف «پروژه مدیریت آرشیو و اسناد دولتی مالزی» است. اسپارک یک پروژه ملی مالزیایی مدیریت اسناد است. این پروژه هم به منظور مدیریت اسناد الکترونیکی و هم برای ایجاد برنامه‌ای آموزشی در دانشگاه‌ها طراحی شده است. هدف این پروژه، تبدیل کردن سازمان اسناد ملی مالزی، به عنوان محور اصلی مدیریت اسناد در کشور است. از دیگر اهداف آن حصول اطمینان از تحقق این موضوع بوده است که دسترسی به اسناد الکترونیکی (e-record) که توسط بخش دولتی تولید می‌شود در هر زمان امکان‌پذیر باشد. اجرای پروژه اسپارک بر اساس اصول پایه و اولیه سند عبارت است از: «سند دلیل وقوع یک تعامل مشخص است».

1. Shaidin Shafie

2. E-SPARK

در یک سند کاغذی اینکه متن (نگارش روی کاغذ) وسیله یا حامل (کاغذ) ساختار (چگونگی ترتیب نگارش روی کاغذ) و مفاد (ارتباط میان بندها و موضوع و رابطه کاری که در آن این تعامل صورت گرفته است) همگی به صورت فیزیکی به هم مربوط هستند، به خودی خود از نظر انسان دلیل تلقی می‌شوند. در مورد اسناد الکترونیکی عناصری که لازم است کنار هم قرار گیرند، تا یک «سند» الکترونیک معنادار ایجاد شود (متن، مفاد و ساختار) همان فضای فیزیکی را اشغال نمی‌کنند. به علاوه آن‌ها بدون واسطه نرم‌افزاری یا سخت‌افزاری از نظر چشم انسان دلیل محسوب نمی‌شوند (کیانی هفت‌لنگ و شجاعی، ۱۳۸۹). دستاوردهای اسپارک از زمان شروع طرح تاکنون سه دستاورد داشته است که عبارتند از:

۱- استانداردها، سیاست‌ها و رویه‌های آرشیو اسناد الکترونیکی؛

۲- نیازمندی‌ها و مشخصات سامانه آرشیو اسناد الکترونیکی؛

۳- دستورالعمل‌های آموزشی و تحصیلی.

اداره اسناد و آرشیو ملی آمریکا با راه‌اندازی طرح «آرشیو اسناد الکترونیکی» به مدیریت اسناد رقیمی دولتی در دولت الکترونیک می‌پردازد. آرشیو اسناد الکترونیکی ابزار جامع و پویا برای حفاظت اسناد الکترونیکی و بهبود دسترسی به این اسناد است (NARA, 2006-2007).

آرشیو ملی انگلستان با همکاری و مساعدت در مدیریت اسناد الکترونیکی به دولت الکترونیک یاری می‌رساند. آرشیو انگلستان از سال ۱۹۹۹، به طور منظم استانداردهایی را در این زمینه تدوین و بازبینی کرده است. در دستنامه‌های این آرشیو بزرگ، اطلاعاتی درباره اسناد الکترونیکی، نحوه محافظت و ارائه خدمات، آماده‌سازی و تفکیک و راهبردهای کوتاه‌مدت و بلندمدت، مطالب مبسوطی آمده است.

آرشیو استرالیا نیز در خصوص اسناد الکترونیکی تولیدشده در سازمان‌ها و تشکیلات عمومی و همچنین نحوه نگهداری‌شان و موضوعات مرتبط توصیه‌هایی را بیان کرده است. در این راهنما اسناد الکترونیکی، مانند دیگر قالب‌های اسناد در ثبت فعالیت‌های سازمانی و به جای آوردن مسئولیت‌های سازمانی بسیار حائز اهمیت بوده که به آن اشاره و تصریح شده است. در این راهنما به موارد زیر اشاره شده است:

اهمیت مدیریت و ضرورت یک مدل که بتواند به صورت متمرکز فعالیت کند؛ تولید اسناد الکترونیکی و فراداده‌های مربوط در داخل سامانه مدیریت اسناد الکترونیکی چگونه باید باشد؛ چه شرایطی برای حفظ اسناد از آفت‌ها لازم است؟ و همچنین نحوه ذخیره و نگهداری مطمئن و چگونگی تأمین امنیت اسناد الکترونیکی چگونه باید باشد؛ دسترسی به اسناد الکترونیکی چگونه محقق می‌شود؟ و کارهای تصفیه و پالایش اسناد به چه طریقی انجام می‌شود؟

(هدایتی خوشمهر، ۱۳۹۰، ص ۳۰۱).

به موازات سایر کشورها، ایران نیز در سال‌های اخیر فعالیت‌های پراکنده و وسیعی در عرصه فناوری اطلاعات انجام داده است. اولین جهت‌گیری برنامه‌ریزی‌شده ایران در این عرصه، در قالب قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشور (۱۳۷۹-۱۳۸۳) پیش‌بینی شد. در همین راستا، در اردیبهشت ۱۳۸۰، دانشگاه علم و صنعت ایران و سازمان منطقه‌ای کیش، با همایشی که تحت عنوان «همایش شهرهای الکترونیکی و اینترنتی جهان» برگزار کردند، سرفصل جدیدی را در مسیر اطلاع‌رسانی توسعه فناوری اطلاعات در ایران آغاز کردند. با ادامه برگزاری سمینارها و همایش‌هایی از این قبیل در سطح کشور، ضرورت سازماندهی و خط‌مشی‌گذاری توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در بلندمدت مورد توجه قرار گرفت، به‌طوری‌که اهداف دولت الکترونیک در شمار اولویت‌های مهم نظام اداری کشور مدنظر قرار گرفتند. اولین اقدام سازمان‌یافته و فراگیر در این زمینه، به ماه‌های آغازین ۱۳۸۱ معطوف می‌شود که طی آن، برنامه اصلاح فراگردها و روش‌های انجام کار و توسعه فناوری اداری، به‌مثابه یکی از برنامه‌های هفت‌گانه ایجاد تحول در نظام اداری کشور تصویب شد.

در همین راستا، طرحی در قالب آیین‌نامه «توسعه کاربرد فناوری اطلاعات» با نام اختصاری «تکفا» به تصویب هیئت‌وزیران رسید. این طرح که با هدف هم‌جهت کردن فعالیت‌های اجرایی در کشور در زمینه فناوری اطلاعات تدوین شده بود، در تاریخ نهم تیر سال ۱۳۸۱، تصویب و برای اجرا به سازمان‌های ذی‌ربط ابلاغ شد. برای مشخص شدن چارچوب اجرای این طرح، در ۱۵ تیر ۱۳۸۱، شورای عالی اداری کشور به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (سابق)، طرح توسعه فناوری اطلاعات در نظام اداری کشور (طرح اتوماسیون اداری) (جلالی، ۱۳۹۱) و تحقق دولت الکترونیک کشور را در قالب مصوبه‌ای تأیید کرد. طرح مذکور که اتوماسیون الزامی فعالیت‌های عمومی و اختصاصی دستگاه‌های دولتی را دربرداشت، برای اجرا به کلیه سازمان‌های دولتی ابلاغ شد.

در ادامه، در سال ۱۳۸۳ در قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مواردی به‌صراحت پیش‌بینی شد که بر الزام قوه مجریه به برقراری نظام بانکداری الکترونیک، گسترش کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در اقتصاد و بازرگانی، به‌روزر کردن پایگاه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، و ارائه خدمات دستگاه‌های اجرایی در محیط رایانه‌ای و شبکه‌ای دلالت داشتند. همچنین در سال ۱۳۸۶ سند نظام جامع فناوری اطلاعات تدوین شد و به تصویب رسید. در این سند حوزه‌های راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات، اهداف بنیادین، جهت‌گیری‌های راهبردی و همین‌طور راهکارهای تحقق اهداف سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی مشخص می‌شد.

در حال حاضر، نیز قانون برنامه پنجم توسعه کشور به طور واضح به مقوله توسعه خدمات الکترونیک و دولت الکترونیک پرداخته است. سلامت الکترونیک، بانکداری الکترونیکی، خدمات الکترونیک، زیرساخت‌های ارتباطی، پایگاه‌های اطلاعاتی دولت و دورکاری، از جمله موارد مهم در این قانون هستند.

با گذشت سال‌ها از آغاز مباحث حکومت الکترونیک در ایران در اواخر سال ۱۳۹۰، نقشه راه خدمات حکومت الکترونیک به تصویب هیئت وزیران رسید. با تصویب، مسئولیت آن رسماً به معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور واگذار شده است (رضی و بزرگیان، ۱۳۹۰). در سال‌های اخیر، موضوع حکومت الکترونیک به اندازه‌ای اهمیت پیدا کرد که دولت نهم خود را «حکومت یا دولت الکترونیک» نامید.

علی‌رغم اینکه مبحث رقی‌کردن اسناد و استفاده از اتوماسیون اداری در چندسال گذشته در ایران مطرح شده است؛ اما در تمامی ابعاد آن با مشکل نظری و عملی مواجه است. از یک سو به دلیل تأخیر در کارها، رقی‌کردن اسناد با تأخیری چندساله مواجه بوده است و به علت گرانی دستگاه‌های پویشگر و هزینه بالای پویش اسناد این امر به کندی صورت می‌گیرد. در نهایت، فرایند رقی‌کردن به عنوان فرایند تهیه نسخه پشتیبان اسناد محسوب می‌شود و به مرحله غایی آن که تأثیرگذاری بر جامعه است، اندیشیده نمی‌شود. از سوی دیگر، سازوکارهای اتوماسیون داری با توجه به اهداف و ساختارهای آرشیوی طراحی نشده و برای حل مشکلات جاری و نامه‌نگاری کاربرد دارند و متأسفانه با توجه به عدم وجود دستورالعمل‌های مدون برای ساخت این نرم‌افزارها، سلیقه‌گرایی بر علم‌گرایی غالب شده است.

یکی از مهم‌ترین وظایف آرشیوهای ملی تهیه استانداردهای مدیریت اسناد الکترونیکی و مقیدساختن مجموعه به رعایت آن‌ها است. بررسی کارکرد آرشیوهای بزرگ در دنیا نشان می‌دهد که آن‌ها به صورت فعال در زمینه مدیریت اسناد الکترونیکی اقدام کرده‌اند و بیش از یک دهه است که کلیه ضوابط مرتبط با اسناد الکترونیکی را برای کلیه سازمان‌های دولتی و خصوصی تدوین کرده‌اند. سازمان اسناد ملی می‌تواند به سبب جایگاه خویش در کشور و مأموریت‌هایی که به آن سپرده شده است، به عنوان سازمان متولی در کشور باشد.

متأسفانه نقشه راه خدمات دولت الکترونیک که به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد بالادستی در این زمینه در نظر گرفته می‌شود، به جایگاه سازمان اسناد ملی ایران به عنوان متولی در کشور اشاره نشده است. مبهم بودن جایگاه و نقش سازمان اسناد ملی ایران در دولت الکترونیک ما را بر آن داشته که دریابیم آیا جایگاهی برای سازمان اسناد ملی ایران در دولت الکترونیک دیده شده است؟ و درغیراین صورت، به طرح پیشنهادها در این خصوص و بازتعریفی از نقش سازمان بپردازیم.

در این پژوهش سعی بر آن است تا با استفاده از اسناد بالادستی و زیرساخت‌ها و الزامات دولت الکترونیک، هویت واقعی، موقعیت و جایگاه سازمان اسناد ملی را به‌عنوان سازمان مادر در امور اسنادی و در دولت الکترونیک بیابد. همچنین به معرفی و ایفای نقش سازمان در ایجاد دولت الکترونیک و دستیابی هرچه سریعتر و همه‌جانبه کشور به اهدافش دست یابد.

پژوهش بر پایه مطالعات و روش کتابخانه‌ای به‌گرددآوری، پردازش و ارائه نتایج می‌پردازد. اطلاعات موردنیاز این پژوهش بنا به انتخاب شیوه کتابخانه‌ای با بررسی متون و منابع موجود، به‌گرددآوری، استخراج، تحلیل و تطبیق اطلاعات در این زمینه به‌دست می‌آید.

یافته‌های پژوهش

مستندات قانونی مرتبط با مأموریت‌های سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و نیز سایر نهادهای مرتبط در رابطه با اجرای طرح مدیریت اسناد الکترونیکی:

- ماده اول قانون سازمان اسناد ملی کشور؛

- به‌منظور جمع‌آوری و حفظ اسناد ملی ایران در سازمان واحد و فراهم‌آوری شرایط و امکانات مناسب برای دسترسی عموم به این اسناد و همچنین صرفه‌جویی در هزینه‌های اداری و استخدامی از طریق تمرکز پرونده‌های راکد وزارت‌خانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و امحای اوراق زائد، سازمانی به‌نام سازمان اسناد ملی ایران وابسته به سازمان امور اداری و استخدامی کشور تأسیس می‌شود؛

تبصره: اسناد مذکور در ماده فوق عبارت است از کلیه اوراق، مراسلات، دفاتر، پرونده‌ها، عکس‌ها، نقشه‌ها، کلیشه‌ها، نمودارها، فیلم‌ها، میکروفیلم‌ها، نوارهای ضبط‌صوت و سایر اسنادی است که در دستگاه دولت تهیه شده و یا به دستگاه دولت رسیده است و به‌طور مداوم یا غیرمداوم در تصرف دولت بوده و از لحاظ اداری، مالی، علمی، اقتصادی، قضایی، سیاسی، فرهنگی، فنی و تاریخی به تشخیص سازمان اسناد ملی ایران، ارزش نگهداری دائمی داشته باشند.

با ذکر این نکته که در بخشنامه معاون اول محترم ریاست‌جمهوری درباره اسناد الکترونیکی تسری قانون فوق به اسناد الکترونیکی دولتی نیز تصریح شده است.

- تصویب‌نامه هیئت‌وزیران در خصوص اقدامات دستگاه‌های اجرایی برای تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد، نگهداری و گردش مکاتبات اداری از سنتی به الکترونیک (۸۹/۱۱/۲۴).

- تصویب‌نامه هیئت‌وزیران در خصوص اقدامات دستگاه‌های اجرایی برای تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد، نگهداری و گردش مکاتبات اداری از سنتی به الکترونیک

معاون اول رئیس‌جمهور تصویب‌نامه شماره ۳۸۹۵۱/۲۶۰۹۶۹ مورخ ۸۸/۱۲/۲۶ را به شرح زیر به کلیه وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی، نهادهای انقلاب اسلامی و استانداری‌های سراسر کشور اعلام کرده است:

نظر به وظایف قانونی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تعیین تکلیف اسنادی که به انحای مختلف در دستگاه‌های دولتی تولید و یا نگهداری می‌شوند و از آنجا که یکی از بخش‌های مهم تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد، نگهداری و گردش مکاتبات اداری از شیوه سنتی به شکل الکترونیکی است. لذا به منظور صیانت از اسناد ملی لازم است کلیه دستگاه‌ها نسبت به رعایت موارد زیر با هماهنگی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران اقدام کنند:

- ۱- شمول کلیه قوانین و مقررات مربوط به اسناد ملی به اسناد الکترونیک؛
 - ۲- مشاوره و استفاده از نظرات کارشناسی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در به‌کارگیری از نرم‌افزار اتوماسیون اداری و چگونگی تهیه نسخ ثانوی و بایگانی اسناد الکترونیک؛
 - ۳- تعیین تکلیف سوابق اداری الکترونیک (امحا و یا انتقال به آرشیو ملی) با راهنمایی کارشناسان سازمان مذکور و دریافت مجوزهای قانونی؛
 - ۴- کلیه دستگاه‌ها مکلفند نسبت به تعیین تکلیف اسناد راكد موجود در بایگانی‌های خود اقدام کرده و در صورت نیاز ضمن تهیه نسخه دیجیتال از اسناد، اصل آن را به سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تحویل دهند.
- ماده ۱۳۱، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸) مصوب ۱۳۸۳/۶/۱۱.

به قوه قضاییه اجازه داده می‌شود:

الف- بر اساس آیین‌نامه‌ای که وزیر دادگستری با همکاری دادستانی کل کشور و سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تهیه کرده و به تأیید رئیس قوه قضاییه می‌رسد، اسناد و اوراق پرونده‌های قضایی را که نگهداری سوابق آن‌ها ضروری است، با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی روز، به اسناد الکترونیکی تبدیل و سپس نسبت به امحای آن‌ها اقدام کند؛ مشروط بر آنکه حداقل سی سال از مدت بایگانی قطعی آن‌ها گذشته باشد. اطلاعات و اسناد تبدیلی در کلیه مراجع قضایی و اداری سندیت داشته و قابل استناد خواهد بود.

بر این اساس، سازمان اسناد ملی به‌عنوان متولی در امر جمع‌آوری و حفظ و نگهداری اسناد دولتی کشور و اشاعه آن‌ها شناخته شده و می‌توان بیان کرد سازمان نقش مهمی در مدیریت اسناد الکترونیکی ایفا می‌کند. کلیه دستگاه‌ها در این مورد مکلف به همکاری با سازمان اسناد

و کتابخانه ملی ایران هستند و این سازمان موظف است دائماً بهترین و جدیدترین استانداردها و ابزارهای تبدیل و نگهداری اسناد را تهیه کند و آن‌ها را مطابق با مقتضیات، تغییرات و پیشرفت‌های فناوریانه تغییر دهد. در کلیه مراحل توجه به اصل تغییر در سامانه‌های الکترونیکی جدی است و سازمان مطابق با مقتضیات جدید راه‌حل‌های لازم را ارائه و پیشنهاد می‌کند.

نقشه‌راه خدمات دولت الکترونیک:

در فهرست طرح‌های مشترک لازم برای تحقق معماری مطلوب دولت الکترونیک در کشور: بند ۱- تعریف و تدوین استانداردهای اقلام اطلاعاتی و شماره‌گذاری آن‌ها و تعیین سطح دسترسی (به‌ویژه اقلام اطلاعاتی مشترک و عمومی) (GIF)؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به‌سبب جایگاه خویش در کشور و مأموریت‌هایی که به آن سپرده شده است به‌عنوان سازمان متولی در کشور در تعریف و تدوین استانداردهای اسناد الکترونیکی که بخشی از اقلام اطلاعاتی در دولت الکترونیک است و شماره‌گذاری آن‌ها (شماره‌شناسه شمس) و تعیین سطح دسترسی به آن‌ها نقش اساسی و تعیین‌کننده داشته باشد.

بند ۷- ایجاد سامانه الکترونیکی مدیریت یکپارچه تبادلات اطلاعاتی و استعلامی بین نرم‌افزارهای دستگاه‌های دولتی (GSB)؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند با ایجاد سامانه الکترونیکی مدیریت یکپارچه اسناد الکترونیکی، اسناد الکترونیکی تولید شده توسط دستگاه‌های دولتی در یک انبار ساماندهی و نگهداری کند.

بند ۱۳- ایجاد سرویس زیرساخت ملی اطلاعات مکان‌محور در بخش ۱۳-۲ «نهایی‌سازی استانداردهای ذخیره‌سازی، تبادل و تولید اطلاعات» و در بخش ۱۳-۳ «نهایی‌سازی استانداردهای ابر داده‌های لازم و تولید آن‌ها»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند در زمینه استانداردهای ذخیره و ابر داده در حوزه اسناد الکترونیک فعالیت کند.

بند ۱۴- تأمین تجهیزات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و امنیتی خاص مورد نیاز در بخش ۱۴-۷ «نرم‌افزار تبادل بر خط اطلاعات، بین انواع منابع داده‌ای مختلف (فایل و پایگاه داده) برای برقراری ارتباط خدمات الکترونیکی و نرم‌افزارها و بانک‌های اطلاعاتی داخلی»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند با تولید نرم‌افزار ملی اسناد در پیوستن به دولت الکترونیک یاریگر باشد.

بند ۱۷- تدوین سیاست‌ها، دستورالعمل‌ها، ضوابط و استانداردهای مورد نیاز و به‌روزرسانی مستمر آن‌ها در بخش ۱۷-۱۲ «تدوین ضوابط و دستورالعمل‌های مربوط به ساختارهای ابر داده‌ها و اطلاعات دولت الکترونیک»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به تهیه و تدوین ضوابط و دستورالعمل‌های مربوط به ثبت و نگهداری تبادلات الکترونیکی بین سازمان‌های دولتی و تولید اسناد الکترونیکی و ساختارهای ابر داده‌ها بپردازد.

بند ۱۸- تدوین زیرساخت‌های حقوقی موردنیاز دولت الکترونیک، در بخش ۱۸-۲ «تدوین و تصویب قانون رکوردهای الکترونیکی (تولید، نگهداری و حفاظت)» و ۱۸-۵ «تدوین و تصویب قانون استنادپذیری اسناد الکترونیکی مرتبط با اسناد الکترونیکی»؛ سازمان اسناد ملی به‌صورت سازمان همکار با معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور می‌تواند در تدوین این قوانین مساعدت و همکاری کند.

بند ۱۹- ایجاد هماهنگی در اطلاع‌رسانی، فرهنگ‌سازی و آموزش در سطح دولت و اشخاص حقیقی و حقوقی در بخش ۱۹-۳ «تدوین برنامه دوره‌های آموزشی برای کارکنان سازمان‌ها در مورد دولت الکترونیکی و خدمات الکترونیکی» و بخش ۱۹-۴ «برگزاری همایش‌های مختلف در حوزه دولت الکترونیکی و خدمات الکترونیکی»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به تدوین برنامه دوره‌های آموزشی برای کارکنان سازمان‌ها دربارهٔ ثبت و نگهداری تبادلات الکترونیکی و تولید اسناد الکترونیکی بین سازمان‌ها و برگزاری همایش -برای تبادل افکار، نظرات و آرا با سازمان‌ها جهت برطرف کردن مسائل در زمینه اسناد الکترونیکی- بپردازد.

بند ۲۰- توسعه نهاد راهبری و مدیریت مرکز دولت الکترونیک، در بخش ۲۰-۱ «هماهنگی بین دستگاه‌های مختلف در مورد اجرای طرح‌های چند دستگاهی در قالب سیاست‌ها و جلوگیری از موازی کاری»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به‌عنوان هماهنگ‌کننده بین دستگاه‌های مختلف برای تولید محتوا و ثبت و نگهداری تبادلات الکترونیکی بین آن‌ها باشد و از موازی کاری بین آن‌ها جلوگیری کرد.

بند ۲۰- توسعه نهاد راهبری و مدیریت مرکز دولت الکترونیک، در بخش ۲۰-۱۰ «ارائه خدمات مشاوره‌ای به دستگاه‌های دولتی در حوزه خدمات الکترونیکی»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به‌عنوان مشاور دستگاه‌های دولتی برای تولید محتوا و ثبت و نگهداری تبادلات الکترونیکی بین خود یاری کند.

بند ۲۰- توسعه نهاد راهبری و مدیریت مرکز دولت الکترونیک، در بخش ۲۰-۱۵ «تهیه ساختارهای داده‌ای لازم برای تبادل اطلاعات دستگاه‌های دولتی»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به تهیه ساختارهای داده‌ای لازم برای تبادلات و مکاتبات اداری دستگاه‌های دولتی بپردازد.

بند ۲۰- توسعه نهاد راهبری و مدیریت مرکز دولت الکترونیک، در بخش ۲۰-۱۶ «جمع‌آوری مستندات و تجربیات مربوط به طرح‌های حوزه خدمات الکترونیکی و به اشتراک‌گذاری آن‌ها»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند به جمع‌آوری مستندات و تجربیات مربوط به طرح‌های حوزه اسناد الکترونیکی و به اشتراک‌گذاری آن‌ها بپردازد.

بند ۲۰- توسعه نهاد راهبری و مدیریت مرکز دولت الکترونیک در بخش ۲۰-۱۹ «تعامل فعال با نهادهای بین‌المللی در حوزه دولت الکترونیک»؛ سازمان اسناد ملی می‌تواند تعامل فعال

با نهادهای بین‌المللی در حوزه اسناد الکترونیکی داشته باشد.

قابل ذکر است که در جدول طرح‌های سرویس مشترک دولت الکترونیک در مورد (۱) تعریف و تدوین استانداردهای اقلام اطلاعاتی و کدگذاری آن‌ها و تعیین سطح دسترسی و (۷) ایجاد سامانه الکترونیکی مدیریت یکپارچه مبادلات اطلاعاتی و استعلامی بین نرم‌افزارهای دستگاه‌های دولتی (GSB) و (۱۷) تدوین سیاست‌ها و دستورالعمل‌ها، ضوابط و استانداردهای مورد نیاز، سازمان اسناد ملی باید به‌عنوان همکار در اجرای طرح معرفی شود.

نتیجه‌گیری:

در دولت الکترونیکی، جریان سریع و قابل اطمینان اطلاعات بین سازمان‌ها و واحدهای وابسته شرط اصلی و نیاز اساسی است. اجرای موفقیت‌آمیز این شیوه‌ها علاوه بر توسعه معنای خدمت‌رسانی در سازمان‌ها، موجب صرفه‌جویی قابل توجهی می‌شود.

یکی از بخش‌های مهم تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد و نگهداری و گردش مکاتبات اداری از شیوه سنتی به شکل الکترونیک است. بنابراین به‌منظور صیانت از اسناد ملی، کلیه دستگاه‌ها باید بنا به ماده اول قانون سازمان اسناد ملی کشور و تصویب‌نامه هیئت وزیران در خصوص اقدامات دستگاه‌های اجرایی جهت تحقق دولت الکترونیک، تغییر روش ایجاد، نگهداری و گردش مکاتبات اداری از سنتی به الکترونیک (۸۹/۱۱/۲۴)، با هماهنگی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به تولید و حفظ و نگهداری اسناد الکترونیکی اقدام کنند. متأسفانه در این نقشه به جایگاه سازمان اسناد ملی ایران به‌عنوان متولی در کشور اشاره نشده است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان متولی در امر جمع‌آوری و حفظ و نگهداری اسناد دولتی کشور و اشاعه آن‌هاست و می‌تواند نقش مهمی در مدیریت اسناد الکترونیکی ایفا کند.

پیشنهاد پژوهش:

پیشنهاد می‌شود برای شناخت بهتر از جایگاه سازمان، دیدگاه صاحب‌نظران در خصوص جایگاه سازمان اسناد ملی ایران در نقشه راه خدمات الکترونیکی و دولت الکترونیکی سنجیده شود.

منابع:

- پورعزت، علی‌اصغر و دیگران (۱۳۹۳). مدیریت ایران، کشورداری الکترونیک. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- جلالی، علی اکبر (۱۳۹۱). جایگاه دولت الکترونیک در سیاست‌های کلی تحول در نظام اداری. مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- رضی، علی؛ بزرگیان، محمد (۱۳۹۰). نقشه جامع حکومت الکترونیک جمهوری اسلامی ایران (نقشه راه خدمات حکومت الکترونیک). معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس جمهور.
- کیانی هفت‌لنگ، کیانوش؛ شجاعی، محمد (۱۳۸۹). طرح مدیریت اسناد الکترونیکی در مالزی، بازیابی ۲۱ تیر ۱۳۹۵، از: <http://www.modiriyar.com/index-management/cultural/librarianship/3594-1389-06-26-14-44-08.htm>
- معاونت نوسازی و تحول اداری امور توسعه دولت الکترونیک، معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی ریاست جمهوری (۱۳۹۰). نقشه جامع دولت الکترونیک جمهوری اسلامی ایران (نقشه راه خدمات دولت الکترونیک ۱۳۹۰-۱۳۹۴). بازیابی ۲۱ تیر ۱۳۹۵، از: <http://ict.mrud.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=b6fcec16-8e73-4040-891a-caadef9bcd0>
- مقیمی، محمد؛ اعلایی اردکانی، مصطفی (۱۳۸۸). دولت الکترونیک کلید حکمرانی خوب. تهران: عترت‌نو.
- هدایتی خوشمهر، عزیز (۱۳۹۰). پیش‌نویس الگوی مرجع اسناد ملی مدیریت اسناد الکترونیکی و اسناد آرشیوی. مدیریت اسناد الکترونیکی (مجموعه مقاله‌های نخستین همایش ملی آرشیوی ایران. اردیبهشت ۱۳۸۸. تهران: کتابدار، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- Andersen, K.V., Henriksen, H.Z. (2006). "E-Government Maturity Models: Extension of The Layne and Lee Model". Government Information Quarterly, Vol. 23, pp. 236- 248.
- Chan, C.M.L., Yi Meng Lau, Shan L. Pan, (2008). "E-Government Implementation: A Macro Analysis of Singapore's E-Government Initiatives". Government Information Quarterly, Vol. 25, pp. 238-255.
- Ciborra C. (2005). "Interpreting E-Government and Development, Efficiency, Transparency or Governance at a Distance?". Information Technology & People, Vol.18, No.3, pp. 260-279.
- Commission of European Communities (2003). "The Role of E-Government for Europe's Future".
- Gunter, B. (2006). "Advances in E-Democracy: Overview". New Information Perspectives". Vol. 58, No. 5, pp. 361-370.
- Heeks, R. (2002). "Failure and Success of Information System Project in Developing

Countries”. Working Paper, No.11, ISPDM, University of Manchester, Manchester.

- Heeks, R., Bailur, S. (2007). “Analyzing E-Government Research: Perspectives, Philosophies, Theories. Methods, and Practice”. Government Information Quarterly, Vol. 24, pp. 243-265.

- Holden, S.H., D.F. Norris and P.D. Fletcher (2003). “Electronic Government at the Local Level”. Public Performance and Management Review Journal, Vol. 26, No. 4, June.

- Layne, k. and J.W. Lee (2001). “Developing Fully Functional: A Four Stage Model”. Government Information Quarterly, Vol.18.

- Lam, W. (2005). “Barriers to E-Government Integration”. The Journal of Enterprise Information Management, Vol. 18, No. 5, pp. 511-530.

- National Archives and Records Administration’s (NARA) Implementation of the E-Government Act of 2002 – Report for FY 2006, Brief overview of agency’s implementation of the Act, including a description of an internal agency-specific E-Government initiative, accessed 25 july 2016, from <http://www.archives.gov/about/plans-reports/e-gov/2006annual-e-gov-report.pdf>

- National Archives and Records Administration’s (NARA) Implementation of the E-Government Act of 2002 – Report for FY 2007, Section 1. Implementation of Electronic Government Initiatives, accessed 25 july 2016, from <http://www.archives.gov/about/plans-reports/e-gov/2007annual-e-gov-report.pdf>

- Nour, Mohamad A., AbdelRahman and Adam Fadlalla (2008). “A Context-Based Integrative Framework for E-Government Initiatives”. Government Information Quarterly, July 2008, pp.448-461.

- Prybutok, V., Zhang,W., Ryan, S. (2008). “Evaluating Leadership, IT Quality, and Net Benefits in an E-Government Environment”. Information & Management, Vol.45, pp. 143-152.

- Sharifi, H., zarei, B. (2004). “An Adaptive Approach for Implementing E-Government in I.R.Iran”. Journal of Government Information, Vol. 30, pp. 600-619.

- Shafie, Shaidin (2016). “E-Government Initiatives in Malaysia and the Role of the National Archives of Malaysia in Digital Records Management”, accessed 25 july. 2016, from <http://www.archives.go.jp/english/news/pdf/MrShaidin.pdf>

- Sharma, S. D. (2007). "Democracy, Good Governance, and Economic Development". Taiwan Journal of Democracy, Vol.3. No.1, pp.29-62.
- Yildiz, M. (2007). "E-Government Research: Reviewing the Literature, Limitations and Ways Forward". Government Information Quarterly, Vol. 24, p. 649.

